

“Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst!” Jenő Sebestyén en zijn streven theologische studenten in Nederland kennis te laten maken met het neocalvinisme

Geachte aanwezigen,

Het is u ongetwijfeld bekend dat de relatie tussen Nederlandse en Hongaarse protestanten gedurende het interbellum buitengewoon intensief is geweest. Natuurlijk, die relatie zelf was al veel ouder, eeuwenoud mogen we zeggen. Vanaf 1623 kwamen de eerste studenten naar Nederland om op academisch niveau theologie te gaan studeren, iets wat in hun vaderland niet mogelijk was. Dit werd onder meer gestimuleerd door de stichting van het Stipendium Bernardinum in 1761. In 1921 kwam daar door toedoen van Jenő Sebestyén nog een fonds bij, het gereformeerde studiefonds, dat het Hongaarse studenten mogelijk moest maken aan de VU en in Kampen te gaan studeren. Over dat fonds wil ik een paar opmerkingen maken.

Na de Eerste Wereldoorlog werd de relatie tussen Nederland en Hongarije veel en veel intensiever dan hij ooit geweest was. Er werd, bijvoorbeeld, in 1920 een landelijke collecte gehouden in de Nederlandse Hervormde Kerk. Die collecte viel bijna samen met de komst van de eerste kindertrein. Daarmee kwamen, op initiatief van Johanna Kuiper, dochter van Abraham Kuiper, en consul Jan Clinge Fledderus, Hongaarse kinderen naar Nederland om hier bij te komen van alle ontberingen die de Grote Oorlog met zich had meegebracht. Ook in Hongarije zelf werd hulp geboden. Zo organiseerde de jongste dochter van A. Kuiper, Cato Kuiper, tussen 1920 en 1923 kindergaarkeukens in Boedapest, het geld kwam uit Nederland, van (Nederlandse) Amerikanen en van (Nederlandse) Zuid-Afrikanen. En in 1921 werd met Nederlands geld, op initiatief van Henriëtte Kuiper – de oudste dochter van A. Kuiper – een kindertehuis gestart door de stichting Filadelfia in Boedapest. Een laatste voorbeeld: in 1927 kwamen er contacten tot stand tussen de gereformeerde jongeren in Nederland en die in Hongarije. In dat kader kwam Károly Dobos naar Nederland om hier met het gereformeerde jeugdwerk kennis te maken, en later verbleven ds. B.A. Knoppers en zijn vrouw uit Amsterdam in Hongarije om van hun kant het Hongaarse jeugdwerk te ondersteunen. Als we daarnaast in rekening brengen dat tussen 1920 en 1940 veertig studenten in Utrecht konden studeren via het Stipendium Bernardinum, is het plaatje compleet. De Nederlandse hulp betrof de gehele Hongaarse jeugd, van het weeskind tot en met de aanstaande predikant. Bij veel van deze hulp was Jenő Sebestyén betrokken.

Wat de scherpe waarnemer opvalt, is dat het aan protestantse kant, niet alleen, maar toch vooral, de volgelingen van Abraham Kuyper waren die zich intensief met Hongarije bezighielden. Ik noemde reeds de namen van de drie dochters van Abraham Kuyper, maar er is meer. Zo komt Hongarije op vele synodezittingen van de Kuyper-kerken voor, terwijl we in de hervormde *Handelingen der synode* bijna tevergeefs naar Hongarije zoeken. Zeker, men had in hervormde kring ook belangstelling voor Hongarije. Ik noemde reeds de landelijke collecte uit februari 1920, en namens de hervormde synode hebben de hoogleraren J.A. Cramer en F.Th.M. de Liagre Böhl in 1923 een reis gemaakt door Hongarije en de zogenaamde randstaten om zich een oordeel over de situatie aldaar te kunnen vormen en de beminde gelovigen een hart onder de riem te steken. Hoewel ze daar op het synodale front zeer voor geijverd hebben, is er nooit meer een tweede collecte specifiek voor Hongarije gehouden. Wel voor Oost-Europa, en in oecumenisch verband. Maar toch...

Hervormde krachten waren ook aanwezig in het eerste comité dat zich richtte op de kindertreinen. In dat eerste comité zaten onder meer twee hervormde predikanten en hun echtgenoten. Een jaar later waren ze allen vertrokken. Het kan haast niet anders dan dat op een achtergrond van dit vertrek een conflict schuilgaat tussen hervormden en gereformeerden. Maar helaas heb ik daarvoor geen concrete bewijzen kunnen vinden. En daarmee stuiten we op een breuklijn in de Nederlandse kerkgeschiedenis, die voor Hongaarse belangstellenden altijd weer moet worden uitgelegd: De Nederlandse kerk van de Reformatie is een gescheurde kerk. Voor het eerst scheurde die kerk in 1618, toen de 'vrijzinnige' Remonstranten de kerk uit werden gejaagd. In 1834 de 'orthodoxe' afgescheidenen de kerk werden uitgejaagd, en in 1886 kwam het opnieuw tot een breuk, de zogenaamde Doleantie, min of meer om dezelfde redenen als in 1834. Die twee laatste groepen verenigden zich in 1892 tot de Gereformeerde Kerken in Nederland, in Hongarije vaak de Kuyper-kerken genoemd.

Het is van belang hier niet zozeer te kijken naar de theologische verschillen tussen hervormden en gereformeerden – die waren er ook – maar vooral naar de sociale en politieke verschillen. Het ging – kort door de bocht – niet om theologie, maar om sociologie. Tussen 1880 en 1920 maakte Nederland een radicale verandering door: aanvankelijk was het een patriarchale samenleving. Slechts tien procent van de bevolking mocht meepraten over de inrichting van Nederland omdat ze genoeg belasting betaalden. Maar in 1920 was Nederland een democratische samenleving, waar de verschillende levensbeschouwingen via de zogenaamde zuilen met elkaar trachten samen te leven. In de weg daarnaar toe speelden socialisten en communisten, katholieken en opstandige

hervormden een grote rol. Domela Nieuwenhuis, Herman Schaepman, Pieter Jelles Troelstra, én Abraham Kuyper hebben deze veranderingen ingeluid, verdedigd, en bevorderd.

Nederland heeft nooit revoluties gekend zoals Hongarije. Maar ook zo'n geleidelijke verandering gaat nooit zonder dat het ergens schuurt en scheurt, en in dat kader zijn de volgelingen van Abraham Kuyper buiten de Hervormde Kerk komen te staan. Tijdens die grote, stille omwenteling van een patriarchale naar een democratische samenleving. De Hervormde Kerk was de kerk waarin de Koning het voor het zeggen had, en, na 1848, het patriciaat. Een zogenaamde 'volkskerk', de kerk van het Nederlandse volk, zo voelde het voor velen. God, Nederland en Oranje hoorden bij elkaar. Waarbij God staat voor de Hervormde Kerk. Dat er in Nederland ook nog vele katholieken, joden en andere niet-hervormden woonden, vergat men voor het gemak. We noemen dat: *captured christianity*, christendom dat gevangen is genomen door andere machten.

Die machten bepalen de wetten en regels in de kerk, meer dan het evangelie. Daartegen kwam verzet, dát leidde tot kerkscheuringen. Kuyper en zijn volgelingen, neo-calvinisten genaamd, waren per definitie strijdbare mensen, mensen met een ideaal, de herkerstening van kerk en samenleving op basis van de bijbel, samengevat in de 'gereformeerde beginselen'. Velen van hen behoorden tot de kleine luiden, middenstanders en arbeiders die vooruit wilden in het leven, en daar wat voorover hadden. Religieuze en sociale motieven grepen in elkaar. Dat bezorgde hen de naam van drammers en scheurmakers. Mensen die het altijd beter wisten en met wie het soms moeilijk samenwerken was. Van hervormde zijde heeft men de Hongaarse kerk dan ook gewaarschuwd voor de neo-calvinisten: *Cave canum!* Pas op, als je met hen in zee gaat, zal de Hongaarse Gereformeerde Kerk scheuren, net als de Nederlandse Hervormde Kerk.

Tot op de dag van vandaag spelen deze verschillen tussen hervormden en gereformeerden een rol, ook al zitten ze tegenwoordig weer in één kerk. Een Hervormde Gemeente is echt wat anders dan een Gereformeerde Kerk. Als dat nu nog zo is, hoeveel te meer gold dat dan niet in de jaren twintig! Juist in de jaren twintig, de tijd van de epigonen, de tweede en derde generatie gereformeerden. Wat voor ons toch niet zo'n probleem lijkt, samenwerking van hervormden en gereformeerden, was toen geenszins vanzelfsprekend en veel moeilijker dan wij kunnen beseffen. Wat er gebeurd is in dat eerste kindertreincomité weten we niet. Wat we wel weten, is dat samenwerking tussen hervormden en gereformeerden toen nog heel moeilijk was.

Nu terug naar Jenő Sebestyén, die tijdens zijn verblijf in Nederland (1907-1910) via professor Hugo Visscher enthousiast was geworden voor het streven Abraham Kuyper. Dat wilde hij ook: een herkerstening van de Hongaarse samenleving op basis van de gereformeerde beginselen.

Met het vertrek van de Roemenen in 1919 was het velen in de kerk duidelijk dat er wat moest gebeuren. Sebestyén was een van hen, en hij kwam met zijn plannen. Een van zijn eerste daden was de oprichting van een vereniging die zich op de politiek zou bezinnen. Dat wilde hij, een antirevolutionaire politiek, net als in Nederland. Zoals ook door zijn geestverwanten is geconstateerd, is zijn politieke streven mislukt: De verschillen tussen de Nederlandse en de Hongaarse samenleving waren te groot.

Meer succes had hij met zijn theologisch streven. Wie zijn dictaten dogmatiek doorleest, waant zich in de collegezaal van dr. A. Kuyper. Bovendien droeg de theologische Hogeschool in Budapest gedurende het Interbellum zijn merkteken. Dat wilde hij bestendigen, vandaar dat hij naast het Stipendium Bernardinum nog een ander fonds wilde, een fonds dat het Hongaarse theologie studenten mogelijk zou maken aan de VU of in Kampen te gaan studeren. Twee opleidingen die geheel in handen waren van de gereformeerden, van de neo-calvinisten met wie Sebestyén zich zo verwant voelde. Deze hadden daar wel oren naar. Neo-calvinisten waren mensen met een boodschap voor kerk en samenleving, voor de wereld, en vooral aan de VU was men geporteerd voor de gedachte van een eigen fonds. Daar had men vanouds veel kritiek op de theologische faculteit te Utrecht, dat van meet af aan, dus vanaf de stichting van de VU in 1880, een grote concurrent was en ook bij het orthodoxe kerkvolk een goede naam had. Met de theologische ligging van de Utrechtse faculteit viel het overigens nogal mee, het klimaat was de laatste jaren aanzienlijk veranderd als gevolg van enkele 'gereformeerde' benoemingen. Vanaf 1905 doceerde daar H. Visscher, vanaf 1908 J.A.C. van Leeuwen en vanaf 1915 A. Noordt zij. Alleen Noordt zij was lid van de Gereformeerde Kerken, de beide anderen waren hervormd. Maar alle drie waren qua theologische en maatschappelijke overtuiging volgelingen van A. Kuyper. De overige docenten waren ethisch of wat men later is gaan noemen midden-orthodox. Dat was voor Sebestyén kennelijk geen probleem. Er is geen hoogleraar geweest die zoveel studenten verwees naar het Stipendium Bernardinum als hij. Hij had zelf veel goeds in Utrecht gevonden. Maar liever nog verwees hij zijn leerlingen naar Kampen en de VU.

Want, wie de jeugd heeft, heeft de toekomst. Al heeft Sebestyén zijn politieke idealen in de loop der jaren moeten opgeven, hij bleef ervan overtuigd dat er voor de Hongaarse gereformeerden veel te halen viel bij de Nederlandse neo-calvinisten. Hoe het de Hongaarse studenten van

Kampen en de VU na hun studie is vergaan, is een vraag die Hongaarse kerkhistorici beter kunnen beantwoorden dan ik. Aan hen het woord.

MJA, 7 november 2022

